

Životní cyklus člověka v raném novověku

Symbolické vyjádření běhu života.
Básník a kolo Fortuny. Dřevořez
v díle F. Petrarcky vydaném v Praze 1501.

Sedm etap života.
(rukopis z 15. století)

Životní cyklus člověka v raném novověku

V tehdejším učeném pojetí průběh života vnímán nejprve cyklicky a poté stupňovitě s vzestupnou a sestupnou fází.

Jednotlivá dělení se lišila a zpočátku nezahrnovala žádné přesné věkové údaje a jejich určení bylo pouze rámcové.

Jednotlivé stupně nebyly vnímány v rámci života jednotlivce, ale spíše se vztahovaly ke skupinám vrstevníků, kteří sdíleli určitá schémata v chování a v oblasti přípustného a zakázaného.

Ve starším období raného novověku životní cyklus znázorňován jako kolo života často znázorňující roli štěstěny v jeho průběhu, později stupně života vyjadřující vzestupné a sestupné fáze života.

Průběh života nejprve členěn na 7 fází později 12 fází v šestiletém rozdělení.

Životní cyklus člověka v raném novověku

Sedmero věků člověka – J.A. Komenský Orbis sensualium pictus – Norimberk 1658 (dítě, pachole-děvčátko, mládenec-děvče, jinoch-panna, muž-žena, stařec-stařena, kmet-babička sešlá).

Věk mužů, G. Altzenbach, Mědiryt, kolem roku 1650.

Věk žen, G. Altzenbach, mědiryt, 1650.

Narození dítěte – velká událost v životě domácnosti

Narození dítěte znamenalo naplnění sňatku.

Mít děti a být plodným bylo v novověku nezbytné k tomu, aby člověk mohl požívat plné úcty a všech práv. Mít děti bylo samozřejmostí a záměrem.

Bezdětnost považována za boží trest.

Pro a proti těhotenství

V lidové kultuře se lidé většímu počtu dětí většinou nebránili – považovali těhotenství za boží úděl.

Negativní vnímání bezdětného manželství – na vině byla většinou žena, ale i bezdětní mužové byli často vystaveni posměchu.

Mnoho návodů jak zajistit plodnost – vycházely z dřívějších tradic, ale pronikaly i do „lékařských“ spisů. (např. snědení žaludu, pomazání ženina pupku oslím mlékem, pohazování novomanželů různými plodinami apod.).

Ovšem používaly se i prostředky proti otěhotnění – odvary z majoránky, rozmarýnu a četné pověrečné a magické praktiky.

Odsuzování snah zabránit těhotenství ze strany církve – v lidové tradici se např. v manželství s více dětmi tolerovaly.

Ostré odsuzování svobodných matek a nemanželských dětí v lidové kultuře, církvi i vrchnostenské správě. Nebezpečné důsledky forem soužití a hospodářského chodu společnosti.

Potraty a novorozenecká infanticida

Prováděny zejména v případě nemanželského otěhotnění.

Často mladé dívky, děvečky, služky – strach ze společenského opovržení a potrestání. Utajování těhotenství a případné zabití novorozeněte.

Prostředky pro potrat různé zejména různé nápoje z jedovatých bylin nebo zvedání těžkých břemen, skákání z výšky či tlačení na břicho.

Následovaly velmi přísné tresty jak pro vlastní matky tak osoby které jim při potratu či zabití dítěte pomáhaly – většinou smrt a často i mučení.

Jedním z trestů vražedkyně novorozence bylo uložení do země a probití srdce kulem.

Období před porodem

Zjišťování těhotenství – zejména ve venkovském prostředí dlouho nejistota o těhotenství, často sama těhotná dlouho nevěděla, vynechání menstruace nebylo průkazným znakem, jasnější až ve druhé polovině – břicho (život) a pohyby plodu.

Možné omyly nezkušených porodních bab či sousedek – falešné těhotenství

Ve šlechtickém prostředí pozorněji sledováno – již při vynechání menstruace se hovořilo o tzv. „naději“.

Příznaky těhotenství nejasné i podle „učených knih“ – např. podle knihy Matouše Dačického z Wolkenberga *Zahrádka růžová žen plodných* z roku 1576 se za příznaky těhotenství považovaly – bolest hlavy, závratě, těžké oči, zřetelnější pulz, bolesti a tvrdnutí prsou, zvracení, bolest v podbříšku, střídání nálad a chuť jíst nepoživatelné látky.

Výjimečnost ženy v období těhotenství

Těhotná žena zažívala v období raného novověku na jedné straně určité výjimečné postavení, ale na druhé straně ji ekonomická nutnost a chod hospodářství nutily zejména u chudších vrstev společnosti zastávat téměř veškeré práce až do vysokého stupně těhotenství.

Od zjištění těhotenství byla žena vnímaná jako někdo, kdo se ocitl v trvalém ohrožení. Těhotenství opředeno množstvím pověr a praktik.

Těhotná žena a její plod pod vlivem nečistých sil – mnoho praktik mělo ochránit ženu i plod a umožnit jeho udržení a řádný vývoj v těle matky.

Převládalo také přesvědčení o určitém nebezpečí ženy, která byla v tomto stavu (některé druhy práce se nezdaří, koně se splaší atd.).

Žena v těhotenství se neměla, pokud to nebylo např. z pracovních důvodů nezbytné, zdržovat mimo domácí prostor.

Ochrana těhotných žen i právně – soudní případy byly často pozastaveny a na těhotných nebylo možné uplatňovat útrpné právo.

Výjimečnost ženy v období těhotenství

Doporučení správného chování budoucí matky tak, aby neublížila svému nenarozenému dítěti.

Žena nesměla moc běhat, skákat, zdvíhat nebo nosit těžká břemena, neměla se koupat v příliš horké lázni, nesměla si nechat otvírat žíly.

Nedoporučovaly se prudké změny teplot a nálad (úlek, hněv, strach).

Stravování mělo být přiměřené. Existovala domněnka, že některá jídla ucpávají přívodové cesty, které vyživují dítě.

Nedoporučovalo se jíst tučné a těžké pokrmy (semena bobů, jáhly, hovězí maso, mléko, sýr), kaštany, plané trnky, rýži a pití těžkých červených vín.

Naopak se doporučovalo jíst kuřata, skopové a telecí maso, slepičí vejce, rozličné kaše a bílé víno.

Porod v raném novověku

Narození dítěte očekáváno s radostí, ale i s obavami – každý porod představoval pro matku i dítě smrtelné ohrožení.

Např. v Anglii umíralo přímo při porodu až 7% žen a mnohé další zemřely na poporodní komplikace, zejména infekce.

Přežití matky i dítěte považováno za dar boží a je předmětem oslav.

Porodu se většinou nenechával volný „přirozený“ průběh – dělala se celá řada opatření proto, aby proběhl zdárně.

Při porodech uplatnění zkušeností, základních lékařských znalostí a pověrečných praktik.

Porod v raném novověku

Porod především záležitostí žen

pomoc sousedek, zkušené starší ženy, porodní báby. Přítomnost lékaře kromě nejvyšších vrstev běžnější až od 18. století.

Muži v domě z účasti při porodu většinou vyloučeni

extrémní případ doložen z Hamburku 1521 upálen lékař přihlížející porodu v ženském přestrojení

výjimky - ženy rodící na mužově klíně

zvyk „stát po boku ženy v její těžké hodině, aby pak s ní měli v životě více trpělivosti“

Lékařské znalosti a lidové „pověrečné“ praktiky při porodu

Znalosti o početí a těhotenství vycházely dlouho z antické lékařské vědy a filozofie.

Aristoteles – jediným a výhradním činitelem početí je muž, žena je pouze nádoba, ve které plod dozrává.

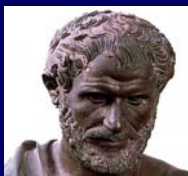
Galénos – přiznává i ženě podíl na vzniku nového života.

Spor přívrženců těchto škol až do 17. století.

1672 Reinier De Graaf – teorie o existenci vajíčka ve vaječnicích a jeho zrání ve folikulu.

Odpor u Aristotelových přívrženců –

Pierre Roussel v 18. století „Nevím, jestli se ženy smíří s názorem, který je staví na úroveň slepic“

Od 16. století vychází i „odborná“ porodnická literatura

1513 německý lékař Eucharius Rösslin „*Der Schwangeren Frauen und Hebammen Rosengarten*“ - rychlé rozšíření po celé Evropě.

1519 český překlad lékaře Mikuláše Klaudiána „*Zpráva a naučení ženám těhotným a babám pupkořezným*“

Další příručky následovaly.

Snaha nabídnout terapeutické postupy použitelné při „odborném“ i laickém porodu.

Fyziologický porod – tišení a uklidňování rodičky, příprava porodního pole, vyšetřování správné polohy dítěte.

Komplikované porody

V případě odchylek od fyziologického porodu byla šance na přežití rodičky i dítěte poměrně malá.

Komplikované případy – časté zabití dítěte v těle matky a jeho vytažení po kusech.

Císařský řez známý ale použitý jen výjimečně – většinou u mrtvých žen při pokusu o záchránění dítěte.

Historicky doložený úspěšný zákrok 1610 Jeremias Trautman z Wittenbergu. Ale hluboko do 19. století úmrtnost vysoká.

Komplikované porody

U komplikovaných porodů se užívalo různých chirurgických nástrojů
Většinou se jednalo o různé háky. Průlomový vynález porodnických kleští.

Na přelomu 16. až 17. v rodině Chamberlainů – střežené rodinné tajemství předávané z generace na generaci – pravá konstrukce těchto kleští odhalena až roku 1818. Mezitím byly ovšem vyvinuty i jiné a úspěšně používány.

Porodnické kleště André Levreta
(1703-1780)

Porodnické nástroje rodiny Chamberlainů (17. století)

Magické a lidové praktiky při porodu

Uspíšení a usnadnění porodu – různé praktiky – napařování, podkuřování, natřásání rodičky, čichání ke smrdutým věcem, pití kořalky apod.

Ochrana při porodu – kladení ostrých železných předmětů pod lože rodičky (sekeru, nůžky).

Rozšířená víra v předurčení osudu dítěte (v českém prostředí sudičky – předurčovaly počet let dožití, bude-li bohaté nebo chudé, jakou sejde smrtí)

Ve vyšších vrstvách – hvězdopravci, astrologové, vykladači osudu.

Astrologové věštilci osud narozeného dítěte.
Dřevoryt z porodnické příručky J. Rueffa 1554.

Magické a lidové praktiky spjaté s porodem

Mnohým přikládána větší důležitost než lékařským postupům

Drahé kameny zavěšené v průběhu těhotenství na krku a levé ruce

Podkuřování rodidel holubím nebo čapím trusem

Urychlování porodu pomocí uměle vyvolaného kýčání

V průběhu porodu přivázání srdce z čerstvě zabitě slepice na levé stehno rodičky

Přetržení uzdičky pod jazykem novorozence aby se mohlo dítě normálně vyvíjet (záněty, vykrvácení)

Porodní praxe u nižších sociálních vrstev

Nové poznatky medicíny pouze omezeně.

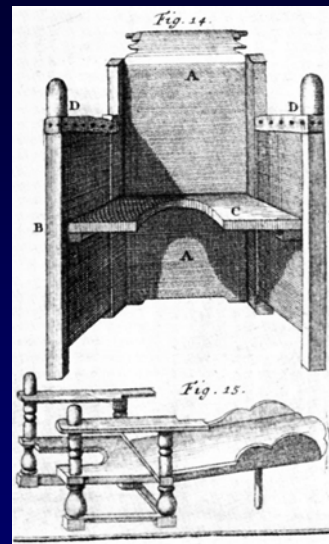
Nejčastěji domácí porod za asistence sousedek.

Nedostatek porodních báb zejména na venkově, ve městech lepší situace.

Poznatky pouze z tradice a z vlastních empirických zkušeností.

Pomůcky při porodu pouze základní – porodní křesla, nůžky na přestřížení pupeční šňůry.

Povinné školení porodních báb až ve druhé polovině 18. století.

Porod v rodině aristokrata (*Tractat von Kranckheiten schwangerer und gebährender Weibs-Persohnen*, Strassburg 1732)

Porodníci asistovali při porodu až od 18. století většinou u bohatších vrstev při komplikovanějších porodech.

Období po porodu

Po porodu žena uložena do nejlepší postele v domě často v rohu světnice a oddělena plátěnými plentami (koutnicemi).

Dítě po porodu vykoupáno v teplé vodě a někdy pomazáno olejem. Koupele potom každý den – uši se měly před proniknutím vody chránit.

Dítě zabaleno do povianu a rituálně předáno matce a uloženo k levému prsu co nejbližší srdci.

Věřilo se, že ve společném loži „vytáhne“ matka z dítěte všechny případné neduhy.

Ve vyšších vrstvách společnosti, pokud to bylo možné tak zpočátku obstarala kojení přivolaná kojná – soudilo se, že mlezivo šestinedělky je pro dítě škodlivé. Teprve v 18. století bylo toto přesvědčení vyvráceno a doporučovalo se kojit co nejdříve.

Měšťanka po porodu.
Žlutický kancionál
z roku 1558.

Žena po porodu a kojná. Dřevořez na titulní straně *Knihy lékařství mnohých v stavu manželském potřebných* (Olomouc 1609).

Křest – sociální potvrzení narození dítěte

Norimberský křestní ceremoniál, kolem roku 1600.

Křtem se z malého stvoření stala sociální bytost, člověk se jménem a místem v rodině i společnosti.

Žít bez křtu znamenalo vyvržení ze společnosti.

Křest – církevní svátost – zažehnáno nebezpečí pro duši dítěte vyplývající z prvotního hříchu.

Smrt nepokřtěného dítěte vnímána jako obrovská tragédie. Zejména pro dítě, které čekalo věčné zatracení.

Smrt pokřtěného novorozeněte vnímána daleko méně tragicky.

Křest dítěte v případě nezbytí porodní báby, obvykle 2 až 3 den po porodu v kostele, u movitějších lidí i doma.

Vhodný výběr kmotrů a kmoter – duchovní otcové a matky, značná role v budoucím životě dětí, svědkové legitimního narození dítěte, při úmrtí rodičů vyživovací povinnost.

Volba jména – po rodičích či kmotrech, jména světců po jejichž ochranu dítě spadalo. Módní vlny podléhající společenským vzorům.

Oslava narození a křtin dítěte na Chebsku v 18. století.

Rituální očištná koupel

Po oslavách křtin následovala v některých oblastech rituální koupel – spojeno s očištnými rituály (např. plivání do vody pro ochranu dítěte apod.)

Vodě z rituální koupele byly připisovány magické vlastnosti – pečlivá volba místa vylití (u chlapců např. u jasanu, buku, javoru aby byl zdravý, otužily a vysoký, u děvčat k jabloni, aby bylo milé, sladké a příjemné)

Rodička v šestinedělí

Po porodu nastalo období, kdy byla rodička považována za nečistou, byla odloučena od okolí a podrobována různým omezením.

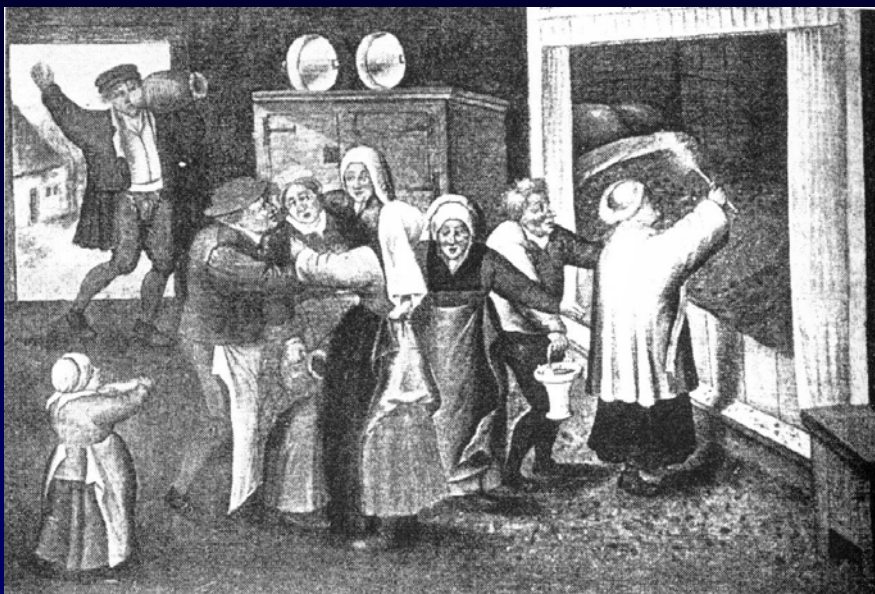
Období 6 neděl po porodu bylo považováno za velmi nebezpečné a rodička s novorozencem byli vystaveni působení zlých sil.

V tomto období byla sama nebezpečná, protože se věřilo, že vyvolává negativní reakce lidí, zvířat, věcí i žvlů.

Po porodu žena uložena a izolována tzv. koutě umístěném v levém rohu čelní strany světnice – oddělena od okolí většinou plátěnými plentami (koutnicemi).

Tento prostor představoval posvátné místo a magickou ochranu matky i dítěte. Měl samozřejmě praktické, hygienické a estetické funkce – klid a soukromí rodičky.

Do prostoru kouta měla přístup většinou pouze porodní bába a později matka a kmotra.

Žehnání kouta knězem

Rodička v šestinedělí

Společenská izolace šestinedělky – její přítomnost na poli, vesnici a jiných veřejných místech může působit různé živelné pohromy (krupobití, požár, povodeň) neúrodu, úhyn dobytka atd.

Omezený pohyb rodičky v rámci domu, ale do sklepa na půdu či dvůr již nesměla.

Kritická byla hraniční místa (rozcestí, ploty atd.) a období dne (poledne, půlnoc, svítání, soumrak).

Omezení činností – práce na poli a zahradě, čerpání vody ze studny, pečení chleba, krmení zvířat, praní prádla atd.

V době šestinedělí bylo zvykem přinášet do domácnosti rodičky různé pokrmů a dary na přilepšenou (nošení do kouta).

Pro ukončení šestinedělí různé přechodové rituály – postupně zakotven církevní obřad tzv. uvádění v kostele.

Zejména z ekonomických důvodů byl obřad uvádění v kostele někdy uspíšen a proběhl např. už 3 týdny po porodu. V lidové kultuře se však vyžadovalo dodržování omezení a zákazů po dobu 6 týdnů.

Slavnosti šestinedělek

Po návratu z kostela často následovala hostina a oslavy určené ženám (na počátku raného novověku a někde i v pozdějších obdobích bylo dokonce mužům zakázáno se oslav účastnit). Později se mohli závěru oslav účastnit i ženatí muži.

Často velmi bujaré a nákladné oslavy – četná kritika ze strany vrchnosti a církve. Taková oslava mohla zcela zruinovat a zadlužit chudší domácnost.

Slavnosti šestinedělek

Slavnost šestinedělek, dřevoryt, kolem roku 1500.